

УДК 347.73

Т.М. ЯМНЕНКО, канд. юрид. наук, Національний авіаційний університет

ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: доказ, факт, справа, правопорушення, фінансове законодавство

Докази мають важливе значення для встановлення істини у справі. Саме на них будується обвинувачення або виправдування під час судового процесу та позасудового вирішення спорів. Вміння зібрати докази та правильно їх викласти значно підвищує шанси відновити порушені права та притягнути винних осіб до відповідальності. Тому важливим моментом є напрацювання однакового підходу правозастосувачів до категорії докази, що можливо після закріплення її тлумачення на законодавчому рівні.

Проблемами тлумачення категорії докази займалися такі вчені, як: Л.В. Владіміров, В.К. Шкарупа, Р.С. Белкін, Д.І. Бедняков, М.К. Треушніков, П.С. Елькінд, С.М. Стахівський, Е.В. Додін, О.М. Круглов та ін. Проте, ці дослідження мали загальний характер і розглядали складові категорії докази через призму інших галузей права.

З огляду на збільшення кількості безпідставних відмов суду, залучити докази до справи, що має наслідками подачу апеляційних скарг учасниками адміністративного процесу, із наступним їх задоволенням судами другої інстанції, нагальною стає потреба детального аналізу категорії докази, визначення її складових та нормативного закріплення терміну який увібрав би у собі всі ключові критерії. Тому мета статті полягає в дослідженні різних підходів до тлумачення категорії докази, визначенні ключових критеріїв та формулюванні визначення доказу у справах про порушення фінансового законодавства.

Отримання наукового уявлення про досліджувану категорію доцільно розпочати із з'ясування критеріїв, які законодавець вкладає у визначення «докази». Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів (ст.69 Кодексу адміністративного судочинства України) [1]. Природно, що термін «докази» має тлумачитися однаково у кожній галузі вітчизняного права, але як можна побачити нижче, деякі відмінності все ж таки є.

Доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст.251 КУпАП) [2]. Доказами у справі про порушення митних правил є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку встановлюються наявність або відсутність порушення митних правил, винність особи у його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст.495 Митного кодексу України) [3]. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст.84 Кримінального процесуального кодексу України) [4].

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) вважає доказами будь-

які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ст.57 ЦПК України) [5]. Схоже тлумачення надає Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) – доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору (ст.32 ГПК України) [6]. На перший погляд, наведені визначення здаються різними, але детальний аналіз виявляє вміст певних типових елементів. Якщо розкласти ці визначення на складові можна побачити, що законодавець сприймає докази як: фактичні дані; отримані виключно у законному порядку; які є підґрунтям для діяльності учасників судового процесу; мають значення для справи; сприяють її правильному вирішенню.

Схожий підхід до категорії «докази» мають й вчені. Так, відомий англійський юрист І. Бентам, свого часу, визначав докази як загальну назву, яка дається кожному факту, коли він подається на розгляд судді з метою сформуванню в останнього переконання в існуванні факту, який повинен стати підставою для судового вироку [7, с.133–134]. В теорії права під юридичними доказами вважають «фактичні дані, які використовуються для встановлення обставин справи відповідно з принципами об'єктивної істини» [8, с.86]. В.К. Шкарупа під доказами розуміє «фактичні обставини, які лягають в основу рішень, що приймаються по справі в галузі права, тобто по юридичних справах» [9, с.92].

Щоб у повній мірі зрозуміти сутність категорії «докази», розглянемо її складові більш детально. І почнемо із такого елемента, як «фактичні дані». Вчені не дійшли єдиної думки відносно того, що вважати фактичними

даними. Одні автори вважають, що законодавець під вказаним терміном розуміє факти об'єктивної реальності [10, с.12]. Інші вказують, що малися на увазі відомості про факти [11, с.42; 12, с.5]. Треті наполягають, що фактичні дані – це й відомості про факти й самі факти [13, с.102]. З останнім не погоджується В. Шевченко, який стверджує, що «поняття «факт», «відомості про факти» – це різнопорядкові явища. Коли йдеться про «факт» – це явище об'єктивної дійсності, яке умовно виділене з ланцюга найбільш загальних взаємозв'язків та взаємозалежностей, тоді як «фактичні дані» та «відомості про факти» – це результат відображення цього самого явища у свідомості того, хто пізнає, і кодування у будь-якій формі (вербальній, графічній, шляхом використання кодуєчих пристроїв та ін.) за допомогою понять, суджень, висновків. Отже, виключається можливість визначення «факту» як «фактичних даних», «відомостей про факти», «інформації». Факт стає доступним тільки після його опису (формалізації) спеціальною мовою, у даному випадку – за допомогою кодування інформації. Сам «факт» народжується у інформативному полі (тобто у полі, яке оточує і навіть виходить за межі соціально-нерівномірного суспільства), породжує «інформацію», яка кодується «фактичними даними» і постає перед нами у вигляді «доказової інформації» для встановлення істини про існування чи не існування того ж самого факту» [14, с.104–105].

Словник української мови визначає факт як «дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді» [15, с.552]. Тобто, фактом може бути будь-яка дія чи подія, яка мала місце у об'єктивній реальності буття, але в якості доказу використовують тільки ті з них, які мають значення для розгляду справи. При цьому кожна сторона процесу оперує саме тими фактами, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, а всі інші намагається приховати або нівелювати їх значення.

Після з'ясування семантичного змісту терміну «факт», виникає певне питання – чи буде вважатися фактом вигадана подія, якої насправді не відбувалося? Наприклад, вимога платника податку відшкодувати податок на додану вартість (далі – ПДВ) за проведену господарську операцію, якої насправді не було. Наведена ситуація є не новою у практиці вітчизняних податкових органів. Платники податків іноді надають сфальсифіковані або підроблені звітні бухгалтерські документи, намагаючись отримати кошти із державного бюджету. Зрозуміло, що фактом може бути тільки те, що сталося, однак якщо подія мала трапитись (а за документами так і є), а її не було, то всі опосередковані дані які підтверджують фіктивність операції, а також сама заява платника податку із додатками до неї, будуть відігравати роль факту. У такому разі сприйняття факту трансформується із «недійсного явища» в «дійсне явище» – активні умисні дії правопорушника у вигляді створення фіктивних документів для отримання незаконного відшкодування ПДВ. Таким чином, будь-які активні дії учасників фінансових правовідносин, а також бездіяльність (наприклад, не надання контролюючим органом відповіді на запит податкового роз'яснення від платника податків), на нашу думку, будуть вважатися фактами, а сама категорія «факти» буде підґрунтям доказів. Тому ми не можемо погодитись із твердженням С.М. Стахівського, «що звернення до поняття «факти» з метою визначення поняття «докази» є необґрунтоване і методологічно неправильне» [16, с.143].

Не вимагає тривалого обґрунтування положення, що «тільки ті фактичні дані можуть розглядатися в якості доказів..., які отримані у встановленому законом порядку і передбаченими способами» [17, с.63]. Статтею 62 Конституції України прямо закріплено, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях» [18]. Це положення та-

кож продубльовано у деяких інших нормативних актах, наприклад, у ч.3 ст.70 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначено, що «докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги» [1]. Таким чином, отримання доказів виключно у рамках закону – є однією з основних засад судочинства в Україні, яка знайшла своє закріплення у такому принципі адміністративного судочинства як «офіційне з'ясування всіх обставин у справі» (ст.11 КАС України) [1].

Продовжуючи розгляд складових елементів доказу, слід зазначити, що в якості доказів можуть виступати факти, які обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, що беруть участь у справі, і це відображено у такому принципі адміністративного судочинства, як «змагальність сторін». Розгляд і вирішення справ в адміністративних судах «здійснюються на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості» (ч.1. ст.11 КАС України) [1], тому ніщо не обмежує право сторін у виборі виду та кількості доказів, які вони вважають за необхідне надати до суду або до іншого органу, який уповноважений розглядати справи про порушення фінансового законодавства. Від останніх і залежить прийняття остаточного рішення – долучити доказ до справи чи ні. Також сторонам слід виважено підходити до підбору доказової бази, щоб при розгляді не виникла ситуація, коли один і той же доказ буде виправдовувати учасника процесу в одному провадженні й одночасно підтверджувати його провину у іншому.

«Підґрунтя для діяльності учасників судового процесу» плавно перетікає у інший елемент категорії «докази» – «значення для справи». О.М. Круглов, спираючись на законодавче визначення поняття «докази», виділяє цю рису даного явища, вказуючи, що «ці фактичні дані повинні мати безпосередню приналежність до справи, що розглядається»

[19, с.97]. Є.В. Додін зазначає, що «тільки ті фактичні дані можуть розглядатися в якості доказів по конкретній адміністративній справі, які мають значення для всебічного, об'єктивного і правильного розгляду цієї справи». Це, на думку дослідника, є одним із принципів доказового права [17, с.63].

Тому при дослідженні джерела доказу, орган або особа, яка є стороною фінансового спору, в першу чергу має встановити належності виявленого факту до конкретної справи. Варіантів розвитку подій при цьому може бути декілька: а) факт належить до конкретної справи; б) факт не належить до конкретної справи, але є доказом іншого протиправного вчинку (наприклад, при перевірці контрагентів платника податків у рамках зустрічної перевірки було виявлено факт недоплати податку у самого контрагента). У такому випадку виявлений факт стає підґрунтям на якому надбудовується у майбутньому доказова база іншої справи; в) факт є доказом іншого протиправного вчинку, але провадження за цією справою не входить до компетенції органу який виявив цей факт. Тут державний орган має діяти за законом, тобто «порушувати перед керівниками відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у допущених порушеннях (п.15 ст.10 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні»)» [20] або передавати отримані під час перевірки матеріали про виявлені порушення порядку провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню органам, які видали ці документи (п.20.1.29 ст.20 Податкового кодексу України) [21]. Тому слід визнати, що належність виявленого факту до конкретної справи є невід'ємним елементом категорії «докази».

Остання складова досліджуваного визначення стосується необхідності суду вжити «передбачені законом заходи, необхідні для

з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» (ч.4 ст.11 КАС України) [1], що входить до такого принципу адміністративного судочинства як «офіційне з'ясування всіх обставин у справі». Для реалізації цього принципу суд або пропонує особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребує докази, яких, на його думку, не вистачає. Але сподіватися на ініціативу суду у цьому питанні не варто, тому що витребування доказів виходить за межі його основних завдань. Своїм правом на витребування доказів суд, згідно КАС України, користується тільки у виключних випадках: коли є об'єктивні причини вважати, що без цих доказів повний та належний розгляд справи не можливо здійснити; якщо особа, яка бере участь у справі, не може самостійно надати докази, але зазначає причини, через які ці докази не можуть бути надані, та повідомляє, де вони знаходяться чи можуть знаходитися; якщо суб'єкт владних повноважень не подав до суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що всі елементи категорії «докази» дійсно відображають її сутність. Вони знайшли своє закріплення в Конституції України та КАС України у вигляді відправних начал адміністративного судочинства. Все це дозволяє нам сформулювати визначення доказів у справі про порушення фінансового законодавства, під якими слід розуміти фактичні дані, отримані у встановленому законодавством порядку, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, мають значення для справи та сприяють її правильному вирішенню.

Ми свідомо відійшли від уточнення у цьому визначенні органу, який має встановлювати наявність чи відсутності обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, у зв'язку із тим, що залучення та оцінка доказів відбувається здебільшого на позасудових ста-

діях вирішення фінансового спору та при провадженні у адміністративних справах, рішення за якими приймають керівники центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю та їх заступники, а також керівники органів державної фіскальної служби та їх заступники. Таким чином, запропоноване нами визначення володіє ознакою уніфікованості по відношенню до органу, який розглядає справу про порушення фінансового законодавства та доказів, які у цій справі досліджуються, й може бути закріплено у кодифікованих нормативних актах, зокрема, у Податковому кодексі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р., № 2747-IV // ВВР України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-X // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
3. Митний кодекс України : від 13.03.2012 р., № 4495-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р., № 4651-VI // ВВР України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618-IV // ВВР України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.
6. Господарський процесуальний кодекс України : від 06.11.1991 р., № 1798-XII // ВВР України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
7. Владимиров Л. В. Учение об уголовных доказательствах / Л. В. Владимиров. – Тула : Автограф, 2000. – 464 с.
8. Алексеев С. С. Общая теория права : науч. пособие / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. II. – 359 с.
9. Шкарупа В. К. Доказування та докази в адміністративно-примусовій діяльності органів внутрішніх справ (міліції) : монографія / В. К. Шкарупа. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1995. – 163 с.
10. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 295 с.
11. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. И. Бедняков. – М. : Юрид. лит., 1991. – 207 с.
12. Треушников М. К. Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе / М. К. Треушников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 160 с.
13. Элькин П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / П. С. Элькин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 382 с.
14. Шевченко В. Співвідношення понять «факту», «фактичних даних», «відомостей про факти» та «доказової інформації» / В. Шевченко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 102–105.
15. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. кол. Білодід І. К. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 10: Т-Ф. – 1979. – 660 с.
16. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 395 с.
17. Додин Е. В. Доказательства в административном процессе : науч. пособие / Е. В. Додин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 192 с.
18. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
19. Круглов О. М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Круглов Олег Миколайович ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 223 с.
20. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» : від 26.01.1993 р., № 2939-12 // ВВР України. – 1993. – № 13. – Ст. 110.

21. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р., № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Т. 1. – Ст. 3248.

Ямненко Т. М. Поняття доказів у справах про порушення фінансового законодавства / Т. М. Ямненко // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 346–351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_60.pdf

Розглянуті різні підходи до тлумачення категорії «докази». Нормативне тлумачення цієї категорії та деякі із доктринальних тлумачень були розкладені автором на складові і проаналізовані з метою пошуку закономірностей. Виявлені ключові критерії, які одночасно є відправними початками адміністративного судочинства, що знайшли своє відображення в Конституції України та Кодексі адміністративного судочинства України, дозволили сформулювати авторське визначення доказу у справах про порушення фінансового законодавства.

***

Ямненко Т.М. Понятие доказательств в делах о нарушениях финансового законодательства

Рассмотрены разные подходы к толкованию категории «доказательства». Нормативное толкование этой категории и некоторые из доктринальных толкований были разложены автором на составляющие и проанализированы с целью поиска закономерностей. Обнаруженные ключевые критерии, которые одновременно являются отправными началами административного судопроизводства, которые нашли свое отображение в Конституции Украины и Кодексе административного судопроизводства Украины, позволили сформулировать авторское определение доказательства по делам о нарушении финансового законодательства.

***

Yamnenko T.M. Concept of Proofs in Cases about Violations of Financial Legislation

In the article the different going is considered near interpretation of category of «proof». Normative interpretation of this category and some of doctrine interpretations were decomposed an author on constituents and analyses with the purpose of search of conformities to law. The found out key criteria, which simultaneously are the initial beginnings of the administrative legal proceeding, which found the reflection in Constitution of Ukraine and Code of the administrative legal proceeding of Ukraine, allowed to formulate author determination of proof in matters about violation of financial legislation.

Форум